

kodifikálása előtt számos esetben nem lehetett tudni, mi köznyelvi s mi regionális a szókészletben. A szakszavak hovatarozását könnyebb volt megállapítani. Ezek megjelenítése művelődéstörténeti szempontból különösen fontos.

A szócikkek nagy részét korabeli szövegrészletek alkotják, nem pedig a jelentésmegadások és különféle, a szófajra, a ragozási típusra, a használati gyakoriságra és a szóhasználatra vonatkozó minősítések, illetőleg a bibliográfiai hivatkozások. Ezért joggal tekinthető a Nagyszótár speciális magyar nyelvi történeti szöveggyűjteménynek is, olyan hatalmas nyelvi adatbázisnak, amely anyanyelvi és művelődéstörténeti tekintetben is nemcsak nyelvészek és irodalomtörténészek számára kitűnő tájékoztató és kutatási forrás.

A 1119 oldalas (!) I. kötet tartalmazza a segédleteket. Ebből 50 oldal általános tájékoztató a Nagyszótár történetéről, számítógépes vonatkozásairól, szerkesztési elveiről, szerkezetéről és használatának módjáról. A Ragozási táblázatok (797–1114) nyelvtani szempontból fontosak: a szócikkekben jelölve van, hogy a címszó melyik ragozási mintához tartozik, s a feloldást ebben a fejezetben találja meg az olvasó. Az apróbetűs forrásjegyzék lenyűgözően hatalmas (65–750). Bizonyos, hogy ha valaki csak belelapozgat ebbe a kötetbe, tisztelet ébred benne a szótár készítői iránt.

Az újkori magyar lexikográfiáról sok jót elmondhatunk. Elsősorban mégis azt, hogy a sok törleszteni valóból számosat sikerült törlesztenie, s lehetőségeihez képest nemzetközi mércével mérve is versenyképesen. Gondoljunk a szótárak tömegére, tematikai és lexikográfiai változatosságára, némelyik feltűnő kelendőségére. A szótári adósságtörlesztés legnagyobb és leglátványosabb vállalkozása kétségtelenül a Nagyszótár (lesz).

Hiszen hovatovább két évszázados tervet, elhatározást valósít meg – ha nem is úgy, ahogy eleink elgondolták. Am a késői törlesztésnek megvannak a maga előnyei: a modern technika és a korszerű lexikográfia a szótárírásnak, illetőleg a korpusz hozzáférhetővé tételének (papíron és elektronikus formában), nemkülönben a szótárhasználatnak korábban nem sejtett lehetőségeit biztosítja. Reméljük, nem szakad félbe a munka, a majd 230 esztendő kiválasztott magyar szavainak sokoldalú, korszerű lexikográfiai feldolgozása és közzététele, s nem marad torzóban a szótár. Reméljük, lesz elegendő szándék és lesz elegendő anyagi támogatás is. Annál is inkább, mert nagyszótár készítését a műveltnak mondott nemzetek általában nemcsak szakmai, hanem az illendőség, az önbecsülés kategóriájába sorolható kötelességüknek tartják. S az értelmiségi elit tagjainak nem kis része – függetlenül attól, melyik tudományt műveli – szívesen tudja otthoni könyvei között a nagyszótár köteteit. Különböző okokból: van, aki a szótár történeti távlata miatt. Van, aki azért, mert az szeretné megtudni, régies-e, ritka-e, választékos-e, nyelvjárási-e, műszaki-e, tudományos-e s mennyire gyakori használatú egy-egy szó. Van, aki a példamondatok olvasgatásával ízeletti anyanyelve két évszázaddal korábbi mondatfűzését. Sok olvasót bizonyára művelődéstörténeti érdeklődése visz a szótárhoz. S ne hagyjuk említetlenül a tanárokat, jogászokat, újságírókat, könyvtárosokat, s a hivatásos kommunikátorokat: nekik gyakorta forgatott, konzultált hasznos munkaeszköz lehet e szótár. (A nyelvészek persze „hivatalból” rengeteg vizsgálónivalót találnak benne.) Kiss Lajos összefoglaló szavai szerint a szótár „hitelesen tudja majd dokumentálni a magyar nép társadalmi és gazdasági életének, környezetével való kapcsolatának, nemzeti

műveltségének, gondolkodásmódjának az alakulását és változását” (1989: 134).

A nagyszótár tehát többé-kevésbé közügy a civilizált s nyelvére figyelő társadalomban. Ezért mondhatjuk: az értelmiség, illetőleg részben a művelt nagyközönség remélhetőleg számos tagja használja majd a szótárt, s értékelni is fogja azt a teljesítményt, amelyet ez az adósságtörlesztés jelent – beleértve az Akadémia (okkal természetes kötelességként értelmezett) támogatását is. „Az biztos, jobb korokban – ha voltak volna, s tán lennének ilyenek – a Nemzet, kivált a magyar, tejbem-

IRODALOM

- B. Lőrinczy Éva – Gerstner Károly (1998): Lehet-e végre a magyar nyelvnek nagyszótára? Magyar Tudomány 1998/3: 261–271.
Csengery Kinga – Ittész Nóra szerk. (2002): Mutatványok az Akadémiai nagyszótárból. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
Elekfi László (1997): Nagyszótári tervek és lehetőségek. Magyar Nyelv 93: 183–198, 296–311.
Gerstner Károly (2000): Cédulák és fájlok – A magyar akadémiai nagyszótár alapjairól. In:

Földközelen a világűr

Mire elég másfél óra? Nagyjából ennyi egy játékfilm vetítési ideje – a néző számára másfél óra szórakozás, izgalom, kikapcsolódás vagy bosszankodás. Újabban ennyi idő telik el a repülőtéren a beszállókártya kézhez vételétől a repülőgép felszállásáig. De másfél óra arra is elegendő, hogy egy mesterséges hold egyszer körülkerülje a Földet – ami egyszerre mutatja, hogy mennyire kicsi a Föld és milyen nagy az ember.

Mégis az emberek többsége az űrkutatást, űrtevékenységet afféle úri passzióknak tekinti, pénzkidobásnak, a legcsekélyebb eredmények nélkül. Ez a tévhit vélhetőleg a tömeg-tájékoztató hiányosságára vagy egyoldalúságra

vajban fűrészené egy Nagyszótár készítőit, úgyszólván menekülniük kéne a gyöngéden zaklató telefonjaitól. Szabályosan kurizálna a Nyelvtudományi Intézet munkatársainak a Nemzet, kérdené alázattal, hogy ugyan mi-ben állhatna rendelkezésre, nem volna-e szükség, már bocsánat, egy kis pénzre” (Parti Nagy Lajos: Élet és irodalom. 2007. május 18. 27). (Ittész Nóra (főszerkesztő): A magyar nyelv nagyszótára. I, Segédletek. II, A–Azsúroz. Bp.: MTA Nyelvtudományi Intézete. 2006.)

Kiss Jenő

az MTA rendes tagja, ELTE

- Kiefer Ferenc és Gósy Mária szerk., Helyzetkép a magyar nyelvtudományról. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. 35–43.
Ittész Nóra főszerkesztő (2006): A magyar nyelv nagyszótára I. Segédletek. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
Kiss Lajos – Pajzs Júlia (1989): A magyar irodalmi és köznyelv nagyszótára (1533–1990). Magyar Nyelv 85: 129–136.
Kiss Lajos (1994): Nyelvtörténeti szótáraink típusai. Magyar Nyelv 90: 392–412.

ára vezethető vissza, amely abból a nézetből indul ki, hogy csak a szenzáció a lényeges, amilyen az ember Holdra szállása, az esetleges marsi élet felkutatása. A nem látványos, vagy bizonyos háttérismeretet igénylő eredményekre kár is szót vesztegetni e hozzáállás szerint. Vezető politikusok között is akad, aki nyíltan úgy fogalmazott, hogy egy olyan kis országnak, mint Magyarország, nem is szabad pénzt áldoznia űrkutatással, űrtevékenységgel kapcsolatos kiadásokra. Ez a szemlélet veszélyes, egyszersmind nagy műveltségbeli hiányszágra vall. Az űrkorszak fél évszázada megmutatta, hogy a szerteágazó űrtevékenységet még a legnagyobb államok sem végezhetik egymagukban, szükség van széles körű nemzetközi együttműködésre.

Fontos feladat az emberek meggyőzése arról, hogy a 21. századi élet el sem képzelhető az űrkutatás és az azzal kapcsolatos technika kizárásával. Ezen a téren a legújabb miszsió a *Természet Világa* ismeretterjesztő folyóirat *Földközben a világűr* című különszáma. A Magyar Örökség-díjjal kitüntetett és immár 140. évfolyamába lépett folyóirat korábban megjelent különszámainak többsége tematikus cikkgyűjtemény. Elvéve azonban kismonográfia is színesíti a palettát – ilyen volt Simonyi Károlynak a *Magyarországi fizika kultúrtörténete* című összeállítása.

Jellegét tekintve a Földközben a világűr is kismonográfia, melyben a bevezető tanulmányt követően a cikkek tördelt fejezeteket Frey Sándor írta. A civilben csillagászati kutatásokkal foglalkozó szerző a tudomány népszerűsítés elkötelezettje is: az *Űrvilág* űrkutatási hírportál (<http://www.urvilag.hu>) szerkesztője és állandó szerzője.

Az összeállítás bevezetőjében Pap László akadémikus, az Űrkutatási Tudományos Tanács elnöke röviden összefoglalja a magyarok eddigi közreműködését az űrkutatásban. Ezt követően az űrkutatás és űrtevékenység gazdasági szerepéről, felhasználásáról, vagyis gazdasági hasznáról olvashatunk. Külön-külön cikk foglalkozik a meteorológiai, környezet- és egészségvédelmi, katasztrófavédelmi, mezőgazdasági, helymeghatározási, honvédelmi, távközlési és alkalmazott kutatási vonatkozásokkal, valamint az űrtechnika mindennapi életünkbe épülésével. Az alábbiakban az egyes területek bemutatása során említett eredmények között tallózunk.

Két-három évtizede még állandó élcelődés témája volt az időjárás-előrejelzés megbízhatatlansága. A meteorológiai mesterséges holdakkal a teljes földfelszín, illetve a légkör egyes rétegeinek fizikai állapotát is nyomon

lehet követni, és a hőmérséklet, légnyomás, szélsébség, páratartalom térbeli és időbeli változásai alapján nagy teljesítményű számítógépekkel most már a több napos előrejelzések pontossága is lényegesen javult, még a bonyolult domborzattal körülvett Kárpát-medencére vonatkozóan is.

A légkör állapotának megfigyeléséhez tartozik a déli sarkvidék fölött kialakult ózonlyuk műholdas monitorozása is. A meteorológiai méréseknek itt környezetvédelmi vetületük is van. Az ózonlyuk létrejöttéért és növekedéséért az üvegházhatású gázok felelősek, amelyek légköri koncentrációját távérzékelő műholdak műszereivel mérik. De az 1986-os csernobili atomerőmű-katasztrófát is azonnal észlelték odafentről, így az eseményt nem lehetett letagadni, sem szépíteni. Napjainkban pedig az illegális tengeri halászatot próbálják visszaszorítani az orvhalászok hajóinak műholdas bemérésével. Hogy ne csak egzotikus példa szerepeljen a jelenből: a pollenallergiától szenvedő több millió magyar műholdfelvételek alapján pontosan tájékozódhat, hogy az adott időben milyen a környezetének parlagfű-borítottsága. Milyen kár, hogy a parlagfű irtására még nincs műholdas módszer!

A környezet folyamatos nyomon követése teszi lehetővé a műholdas katasztrófavédelmet, egyebek között a nehezen megközelíthető területeken pusztító erdőtüzek helyének pontos meghatározását, a tengerfelszínen úszó olajfoltok méretének megállapítását, jégtáblák vonulásának követését, földrengések pusztításainak azonnali felmérését, árvizek előrejelzését stb. Itt lényeges, hogy a műholdas adatgyűjtés elősegíti a katasztrófa gyors elhárítását, esetenként pedig a megelőzést is.

A műholdas helymeghatározás azon kevés tevékenység egyike, amelynél a szolgáltatást

igénybe vevő eleve tisztában van azzal, hogy vevőkészüléke mesterséges holdakkal tartja a kapcsolatot. Az azonban már kevésbé köztudott, hogy a műholdas globális navigáció nem azonos a GPS-sel, léteznek más rendszerek is. Európa éppen most fáradozik saját műholdas globális navigációs rendszerének kiépítésén.

A műholdas televíziózás életünk részévé vált, de a műholdas távközlésnek is sok más szegmense van: a lottószelvény elektronikus feladásától kezdve az interkontinentális távbeszélő-kapcsolaton át a műholdas mentőrendszerekig. Az 1982 óta működő, eredetileg szovjet–amerikai KOSZPASZ-SARSAT műholdas mentőrendszer mára már öt ország együttműködésévé vált, és segítségével eddig húszezernél is több emberéletet sikerült megmenteni.

Az alkalmazott kutatások közül az anyagtudományi és űrorvos-tudományi eredmények bemutatását emeli ki a recenzens, a beépülő űrtechnológiai vívmányok közül pedig ízelítőként a lenyelhető hőmérőt és az űrlomásokhoz kidolgozott víztisztító technológia földi alkalmazását.

Az érdekes és információgazdag szöveget színes ábraanyag szemlélteti – a *színes* jelző eredeti értelmében. A 48 oldalnyi belv minden lapja legalább egy színes képet tartalmaz, így ez a különszám a *Természet Világa* első teljesen színes kiadványa. Efeletti örömmünkben azonban nem felejtethetjük el, hogy a színes megjelenés állandóvá tétele nem a lap készítőinek szándékán, hanem csakis az anyagiakon múlik.

A különszámban felvonultatott információk segítségével bárki meggyőződhet arról, hogy az űrtevékenység egyáltalán nem fölösleges „luxus”, és nem is csupán a nagyhatalmak számára elérhető vívmány. És amíg egy alacsony pályán keringő műhold egyszer körbekerüli a Földet, a cikkeket is végig lehet olvasni. A műhold persze kering tovább – hasonlóképpen az egyes cikkekhez, képekhez is vissza-vissza lehet térni az alaposabb befogadás érdekében. Ráadásul az igényes tartalmú és kivitelű, hasznos és tanulságos időtöltést kínáló kiadvány olcsóbban megvehető, mint egy mozijegy. (*Földközben a világűr, a Természet Világa különszáma, 2008, 48 o.*)

Szabados László
csillagász

